

Techniek en natuur zijn nooit meer te scheiden

H. Achterhuis e.a. Uitg. Ambo Amsterdam, 1997; 160 blz., fl 34,90.

door Ad Vlot

In het antieke Griekenland, de bakermat van onze Westerse cultuur, is het fout gegaan. De filosofen, zeg maar de theoretici en de denkers, keerden zich af van de ambachtslui, de technici, de doeners.

Zij kozen voor de ratio als middel om de mens te verlossen van de donkerheid van het aardse bestaan. Als denkers in de eeuwen die volgden, al oog hadden voor de techniek aan de andere zijde van de kloof, dan zagen zij techniek als gereedschap, als neutraal instrument in handen van de ratio. Zoals een hamer die slechts een willoos werktuig is, en die de beweging maakt die de timmerman zich heeft voorgesteld.

De twee grondleggers van onze moderne tijd, de filosofen Francis Bacon en René Descartes, draaiden de rollen om en kozen voor de techniek als sleutel in de strijd om de mens te verlossen door meester te worden van de natuur. Dit paren van technisch kunnen aan wetenschappelijk vernuft bleek redelijk succesvol, zoals we nog dagelijks om ons heen kunnen zien. Uiteindelijk leidde dit denken de mens via de stoommachine de industriële tijd binnen. De stoommachine staat symbool voor deze techniek als krachtbron, als de motor van de moderne tijd.

Sombere kijk

Maar terwijl technici de wetenschap leerden gebruiken om de wereld op haar kop te zetten, gingen de meeste filosofen aan de andere kant van de kloof door met dat waar ze al eeuwen mee bezig waren: Boeken schrijven vol met in abstracte taal gegoten bedenksels. Toch waren er ook denkers - Marx voorop - die de sleutelrol van de techniek in de moderne tijd wél onderkenden. Zij veegden de vloer aan met het idee van de techniek als neutraal instrument. Nee, zeiden zij terecht, de techniek is de basis, de drijfkracht, de stoommachine van onze moderne cultuur.

Veel van deze wijsgeren, zoals bijvoorbeeld Ellul en Heidegger, beschouwden de techniek als een gevaarlijke, boze beheersingsmacht die de maatschappij steeds meer in haar greep kreeg. Zij wilden de techniek vooral een halt toe roepen en pleitten voor bezinning. Ze wilden teruggaan naar de schone wereld van de taal en de poëzie. Dit pessimistische type denken past bij de ondergangsstemming van het avondland, het oude Europa.

Hans Achterhuis, Paul van Dijk en Pieter Tijmes hebben de opvattingen van zes van deze techniekfilosofen van het eerste uur in 1992 samengevat in het boek *De maat van de techniek*. Dit prachtig gecomponeerde boek geeft daarom de lezer een vrij sombere kijk op de rol van de techniek in onze cultuur.

Als tegenwicht heeft Achterhuis onlangs samen met vijf andere auteurs een boekje het licht doen zien onder de vage titel *Van stoommachine tot cyborg*. Alle techniekfilosofen die in dit boek de revue passeren, komen uit de nieuwe wereld, uit Amerika. Dit nieuwe boek is duidelijk minder tot een eenheid gesmeed en is minder diepgravend dan het succesvolle *De maat van de techniek*, maar is zeer waardevol om het beeld van de techniekfilosofie te completeren.

Wending

Want de laatste jaren heeft zich in het denken over techniek een fundamentele ommekeer voorgedaan die wel wordt aangeduid met the empirical turn (de wending naar de empirie). De nieuwe garde heeft

haar vertegenwoordigers in Amerika, in mensen zoals Hughes en Latour, maar ook in Nederland, in wetenschappers zoals Bijker, Lintsen en Rip.

Deze nieuwe generatie denkers ademt in een andere tijd dan de klassieke generatie techniekfilosofen. De techniek is in onze tijd niet langer te typeren als instrument (hamer) of als drijfkracht (stoommachine), maar de techniek zit nu zo dicht op onze huid dat zij niet langer van ons los te pellen is. De techniek is als een ruimtepak waarin we ademen en dat ons milieu vormt. We leven in een wereld die zo doordrenkt is van techniek, dat er geen onderscheid meer te maken is tussen natuur en cultuur. Zij bepaalt de manier waarop we in onze cultuur denken en leven en zij krijgt ook gestalte door onze cultuur.

Al in *De maat van de techniek* gebruikt Achterhuis het beeld van de cyborg. Dit beeld is ontleend aan de Amerikaanse techniekfilosofe Donna Haraway die in *Van stoommachine tot cyborg* aan de orde komt. De cyborg is de robot-mens en is de metafoer voor onze technische omgeving. Het heeft geen zin je tegen de technische wereld te verzetten, zoals de klassieke techniekfilosofen deden, want we zijn ermee getrouwd. Techniek is een deel van onszelf geworden, zoals de cyborg uitbeeldt, en waarom zou dat erg zijn? Waarom zouden we natuur prefereren boven techniek?

Let's make things better, bedacht de moderne mens in navolging van Bacon en Descartes, en hij heeft uiteindelijk in onze tijd een schemergebied tussen mens, technologie en natuur gecreëerd, waarin een oorspronkelijke natuur niet meer aan te wijzen is. Wat wij als 'natuur' beschouwen zijn in wezen objecten, productiebedrijven, recreatiegebieden of omheinde en gecultiveerde natuurreervaten.

Beschrijvend

Terwijl de klassieke techniekfilosofen zoals Ellul en Heidegger buiten de techniek bleven staan en op een veilige afstand kritiek spuiden, hebben de nieuwe techniekfilosofen uit de Amerikaanse school meer aandacht voor de techniek zelf en benaderen haar beschrijvend (empirisch). De klassieke techniekfilosofen konden door hun afstandelijke houding de macht van de techniek alleen maar proberen in te perken. De nieuwe generatie beschouwt de techniek niet als een black box, maar ze wil haar beïnvloeden en sturen.

Daartoe moet de werking van de technische ontwikkeling in de wisselwerking met de invloed van allerlei maatschappelijke krachten beschreven worden. Dat is waar de nieuwe techniekfilosofen voor staan. Hun minder abstracte boodschap is hun kracht. Hun zwakte is dat zij de scherpe angel van het appel van de klassieke techniekfilosofen missen, en sterk beschrijvend in de weer zijn en allerlei details van de techniek in kaart proberen te brengen.

Maar uit een gedetailleerde landkaart van de wereld van de techniek is geen route voor de techniek af te leiden en dus geen ethiek voor de techniek. Het in kaart brengen van de technische ontwikkeling van het klonen zet deze nieuwe techniek niet in een breder historisch perspectief, laat staan dat ze komt tot een ethische uitspraak. De spanning tussen de wereldvreemde abstractie en de pessimistische kijk van de klassieke techniekfilosofen en de lege concreetheid van de nieuwe slag, weten Achterhuis en de zijnen in dit boek haarscherp bloot te leggen.

Het is interessant om te zien, dat de filosofen uit de gereformeerde traditie de omgekeerde weg hebben bewandeld ten opzichte van de overige techniekfilosofen. De reformatische wijsgeer-ingenieur Van Riessen heeft al in 1949 in reactie op de klassieke techniekfilosofen de techniek zelf nauwkeurig geanalyseerd, en heeft vervolgens in werken daarna, zoals *Mondigheid en de machten en Maatschappij der toekomst*, de plaats van de techniek in onze cultuur blootgelegd. Schuurman is dezelfde weg gegaan. Een analyse van de vraag of the empirical turn van de techniekfilosofie ook iets te zeggen heeft voor de gereformeerde visie op techniek in de lijn van Van Riessen en Schuurman, licht voor de hand, maar zou op deze plaats te veel ruimte vergen.